

սակայն ներողութեան արժանացած քրիստոնեային, որ կը զգգուի իր կրած տառապանքներու մասին: Ան կրնար տեական տանջանքի դատապարտուիլ, բայց կը քուէ զայն ժամանակուոր պատրիսով մը, զերթէ ոչինչով՝ բազմամարմ իր յանցանքին. և սակայն նորէն կ'ընդգլխի: Բանաւոր կը թուի՝ ասիկա ձեզի:

Վերջացնելու համար, պէտք է մատնանշել վիշտին ուրիշ մէկ օգտակարութիւնը, որ նրազգած հոգիներուն համար զօրաւոր միջկարողութիւն մըն է, Ան ապացոյցն է մեր սիրոյն՝ հանդէպ Աստուծոյ և միւս հոգիներուն: Մէկը իրապէս սիրել, այդ սէրը բաւերով անոր արտայայտելը չէ: Բաւերը այստեղ ոչինչ կ'ապացուցանեն, և ամէնէն պերճախօս հաւատումներն իսկ ստույթիւններ կրնան ըլլալ: Մէկը սիրել՝ գործել է անոր սիրոյն, ընծայել է՝ իր աշխուժութիւնը, Քրիստոսը, իր ջանքը անոր: Գործնապէս՝ մէկը սիրել տառապիլ է անոր սիրոյն: Ձեռք սիրել իրապէս՝ երբ պատրաստակամ չենք՝ կրկնու տառապանքը անոր անունին: Ուրեմն, փորձութիւնը գերազանց առիթն է ըսելու Աստուծոյ. — «Երբ սիրեմ քեզ, Ու վստահ եմ ատոր: Վստահի գործնապէս կը յայտնեմ ասիկա ես քեզի: Բեզ կը բերեմ իմ տառապանքս: Դուն ես տուեր՝ ամէն ինչ որ ունիմ, և ինչ որ եմ: Մարդացար ինծի համար: Ու յանձն առիր աղքատութիւնը մսուրին և չարչարանքը խաչին: Թոյլ տուր հիմա, որ, իմ կարգին, իմ իսկ էութենէն բան մը տամ քեզի: Եւ հա՛ն՝ իմ վիշտս, իմ անձկութիւնս, իմ զրկումներս: Կ'ընդունիմ զանոնք, հաղորդ ըլլալով քու իսկ անձկութիւններուն, և զանոնք կը նուրբեմ քեզի, քու գործդ շարունակելու համար: Քանի որ այս ամէնը կրեցիր հոգիներու վերկուծեան համար, ե՛ս ալ կուգամ իմ աշխատանքս միացնել քուկինի, իր լրուսին հասցնելու համար փրկութիւնը աշխարհին: Քրիստոնէաբար տառապիլ՝ աստուածային շնորհներ բերել է, անոնց պակասը ունեցողներուն: Աւաքելական գործ մըն է ասիկա: Ասով, լոյսով ակնադարձ կը դառնան մարդիկ, փարոս մի՛ որ նաւարկութիւնները կ'արգիլէ: Ու բանաստեղծ մը կը քսած է հետեւեալ գեղեցիկ խօսքերը զնեւ Քրիստոսի չրթներուն. —

ԿՐԵԱՆ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ

ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Մ Ո Ւ Տ Բ

Նկատի ունենալով այն իրողութիւնը որ նման մտահոգութիւններու ապաստելու աշխատանք մը չէր կրնար յամենալ, թափառիլ մտերմամանութեանց շուրջ (ինչպէս չէր կրնար զուարճութիւն, հանելու մարտդունութեան եղաց մը ճարել իմացական ծոյրերուն, հեշտախոյզներուն՝ գործերուն ընթերցումէն խուսափող, ու անոնց միջուկը պատրաստ զեղահատներու նման ճաշակելու ակնկալու), համարել ըլլալու համար՝ վիճարկելու, փաստեր կուտակել, տրամաբանել ու խօսակցութեան թծի մը մէջէն տարողներ կարելի չահեկանութիւնը դէպի թուլացում, թափում (ընթերցումը յանձն ուրիշ քիչ բան է մեզմէ շատերուն համար), զգոյշ եմ եղած լայն մէջերումներէ, ուրիշներու կողմէ կատարուած վկայութեանց չափազանցումէն: Կը զգամ անպատեհութիւնը պատգամաշէտ, մարգարէաշունչ գրելու կերպի մը: Բայց գիտեմ որ սիրել, կիրքի կենդանակերպէն հանող գործեր, այդ իսկ հանգամանքով կը ներուրբ, հերթ է որ չնտեն-լուսեն երանիքի անպատասխանատուութեամբ մը որ բոլոր մարդարէները կը վերաւորէ, կազմէ և ետք անոնց ուժն ու հմայքը:

Եթէ երբեք, տեղ տեղ, դուք կը գտնէք մէջերումներ, անշուշտ՝ չափաւոր, ասիկա արդիւնքն է յստակութեան, պայծառութեան պահանջի մը:

Զրկայ մէջն այլկիս, աւելի լաւ բանուոր, Գան անկարն այսօր, Զաւապա՞ գլխիկը: Ցաւեւէն իր ունիմ օրնորնե՛ր կազմելի: Ու զանգ՝ ես քափե՛մ՝ ոռագող գեր այի՛, խիզներո՛ւն՝ դեւածին, գօրսեա՛նց՝ պարսաւուն: Եւ այի՛ն այս անէ՛ր ամէ՛ ամ, անդադրուն, Աղօրի, արցունքի, ամենամին այ ամարոյ: Ու սիրոյ յայն հոսանք՝ ան երկինք ոռագէ՛ր:

Դուք ևս, եթէ գիտեմք քրիստոնէաբար տառապիլ, կը դառնաք ուրիշները իրենց անտարբերութենէն գուրու հանող, ջերմութիւն սառեղծող հոգիներուն այն խոսմբէն, որոնք աշխարհը կը լուսաւորեն ու կը փրկեն:

Թ. Բ. Թ. Ա. Մ.

Տիրան Ջրաքեանը հեղինակ մըն է որ իր Նեո-աթալարիւր տարիւտած եղաւ լուսարանի գիրքին ծաւալին հասնող բացատրականով մը: Միւս հոգումէն պարտը, իր գիրքերէն իսկ ծանրաբեռն իր քեր ռարիւ միտւել թափանցումը խանգարող, նման պարագայի մը, մէջբերումը ոչ միայն անհրաժեշտ լուսաբանութիւնն է, այլեւ միակ կարելի եղանակը որպէսզի ընթերցողը ունենայ այժմէն առաջիկ հեղինակին մեթոդութիւնը(*): Յետոյ, հեղինակը հեղինակ, մասնաւոր նոյն պարագին ու ժամանակին պատկանելի, երբեմն հոգեբանական, ձգտումներուն ու նոյնիսկ թէքնիկի հանգիստութիւններ բացատրութիւն չեն անշուշտ: Այսպիսի զոյգեր են Պէշիկթաշլեան և Դուրեան, Վարուժան և Սիւսանթոյ: Տրբի մէջբերումներ Վարուժանէն, զայն վաւերական վարպետը ընդունելով պատկերի է բանի հետեւորութեանը: Բայց մեծ կերպով մը ըլլալու հարկ չի կայ ըմբռնելու համար թէ տարազը նոյնութեամբ կը պատշաճի նաեւ Սիւսանթոյի: Որինակը, օրինակները միայն կըրնային թաղ երկու հետեւորութեանը ընդելլ տեսանելի, շօշափելի ընել միտքին համար տիրական զանազանութիւնը զուտ բառական և խառնըածքի ձեւերը հետեւորութիւններուն: Ան թէ ինչու Սիւսանթոյէն պիտի գտնէք բաւարար մէջբերումներ: Այս բացատրութիւնները բաւ, անցնելու համար ուրիշներուն: ՀԱՄԱՊԱՍՏԵՐԻ Կազմող մենագրութիւններէն: —

ա) Միսաւ Մեմարեցի (1914 թն, Երեւան) ջրան տարի առաջ ներկայ աշխատանքին: Գրական առումով տիրութիւն մըն է անկէպ, մանրամասն վերլուծութիւն մը զարգացող: Ջրան կրկին ձեռք առնել, համազօրական տեսք մը տալու նպատակով, պիտի նշանակէր շարաւար վարուիլ իմ արդէն սպառած ռաժին հետ: Ան է պատահաւոր որ այդ մենագրութեան մէջ զուգ կը հանդիպէք առատ փառատի, ասպարեցումի, ինչպէս կ'ըսեն:

բ) Վանան Թեմեմանը գրուած է 1934-ին, ուրեմն տասը տարի առաջ, մեր բանաստեղծութիւնը շահագործող հարցերուն իրը հանդէպ ու նոյն առան մեր հոգիին մէկ պատմութիւնը խորհրդանշող վկայութիւն, որ գարծակ պրակն ուսումնաբարութիւն մըն է, Միսաւ Մեմարեցի թէքնիկով: Անպէ պատճառը որ զայն այդ կերպարաններէն անկէ ներս կ'առնէ ՀԱՄԱՊԱՍՏԵՐԻ, հարկ չի կայ կրնելու, նոյնն է միշտ:

գ) Ռաբէն Ջարդարեանը, լոյս տեսած՝ 1925 - 26 ճայտեմի հանդէսին մէջ, գարծակ, մենագրութեան մը իր կարգին:

դ) Տիրան Ջրաքեանը, ընդհանուր կապապարին մէջ բեր մը կը դաստի միասնեւուն ճառարաւ:

(*) Այս եղանակը չորթիկը պարզ կողմած միւս շարաւարութեան նմ (մասնաւորաբար Բրեկիւսայ զմեզատուութեան մէջ որ ուրիշներուն գիրքերը կը պատմէ իր կարգին) երբ չեն զննակ մը՝ անդի անտիկ, կը զիջէ դրամապիւր, կարծես, ստան զարգացում մը իր թէ սպարեցանելու զուտ փառքին է ինքնը: Է. Ս. Երեման տուած է այդ շարաւարութեան ծանր օրինակներ, իր հետորոշները (Նոյնիւ շարի) ինքնը... Ենդիպիւններուն օրէն յազաւորներով, նոյնիսկ առանց պարբերի կը պայպանած անտիպիւն:

պատուութիւն, վասնզի սկսած է ՀԱՄԱՊԱՍՏԵՐԻ յաջումէն առաջ, Յետոյ, Ջրաքեան տակաւին չէ պաղած: Անիկն կը նշանակէ թէ իր գրականութեան յարուցած հարցերը մաս կը կազմեն օրուան հետաքրքրութեանը, գէթ անոնց համար որոնք գրագետին մտերիմները եղան, և կամ անոր համար անոր զբօսակիրները, այս ու այն նկատումներով, առ ու ան փորձելու, ստուերելու թաքուն հաշիւներով կը խօսին ու կը փառաբանեն իր հէքիտիւր, հազիւ հազ համարձակելով կամ հանդուրժելով քանի մը զուրի բան կարգով Նեոաթալարիէն:

ե) Թէ և կազապարները պատրաստ են յետպատրազման սերունդին վրայ կատարուելիք աշխատանքին, իրը շարաւարականութիւնը երեք տերունդներուն նուիրուած օտ վկայութեան, բայց կը տարաբանութիւն թէ ինքի պիտի տրուէ ժամանակ այդ կապապարները վերածելու գործի: Համասեղ, Ջրաքեան, Շահան Շահանուր, Հրաչ Ջարդարեան, Նարգիս, Փայլակ Միխայիլեան անունները, այդ սերունդին առաջ ներգրաւուցիչներն են: Անոնցմէ Ջրաքեան ու Համասեղ ինկած են բաւարար վերլուծման: Գտած՝ գէմի մը շնորհ, զարդացական աշխատութեան մը մէջ ինքնահարկը կը գործածուէ ժառանգաւորացէն ներք: Այդ երկու կտորները կրնան հցուիլ այս ՀԱՄԱՊԱՍՏԵՐԻ, իրը լրացուցիչ: Յաւելուածական այդ հատորին մուտք կրնայ ծառայել բաժնիք այն համապատկերին որ լայն Գրականութիւն գիրքին մէջ յետպատրազման գրողներէ շարքեալ կտորները կը նախարարէ ԱՆԻՊԱՍՏԵՐԻ ԳՐԱՎԱՆԻՊԻՏԻՆ տիտղոսի ներքէ:

Ժամանակով իրարմէ հեռու, գործագրութեան թէքնիկով բառական տարբերութիւններ հաստատող վկայութիւնները, որոնք կը կազմեն օտ երկար ու ընդարձակ շարքը, ոչ այլապէս են, ոչ ալ նուազում կամ զանցում: Բոլոր գրողներուն խորքին, դատողութեան, արժէքին շուրջը իմ կշիռը կը մնայ հաւատարմի իր հիմնական չափի: Բուն: Երեսուն տարի առաջուան զնաւատանքը կը պահէ իր ուժը՝ Էպիպիմի մէջ, ժամանակին հետ խորացման ու արժանաւորման նորոգումներով: Ինչ որ գրեր են ձիւս Աստուածներ տառային վրայ, օրինակի համար, Մեհեմեմ (1914) հանդէսին մէջ: Կը պահէ իր էական սկզբունքները նաեւ այն աշխատանքին ներսը որ Լեւոն Սեղաւորեանին է նուիրուած, ներկայ ՀԱՄԱՊԱՍՏԵՐԻ շարքին:

Իմ ՀԱՄԱՊԱՍՏԵՐԻ, կը կրկնեմ անգամ մըն ալ, վկայութիւն մըն է: Պատերազմէն յետոյ, մեր երիտասարդութիւնը՝ հասկնալի տաղանդներուն թեմային, ամէնէն առաջ ուղարցաւ իր երեք երեք սերունդներուն ժառանգութիւնը: Զնաքուց թէ ինչ որ շահը այդ ապերախութեան: Միւս կողմէն երէցներէ վերադարձները իրենց վրեժը կրելու հերոսութեանը չհամարձակեցան իրենց արժէքները օտ հոտորածէն ապատելու այլապէս զօռաբար հերոսութեան: Տարբեր իր օրէնքները ունի: Ամէնէն կարօլին, Պ. Արշակ

պահեց իր ոսկեզարեան գրաքարին գիտութիւնը ու սպառնալիքովը, մեր պատմութեան երկարեց շատ գիտցուց, յաւակնուա իր տարաբանութիւնը, որ կարծեց զոտած ըլլալ այս ժողովուրդին պատմութիւնը: Թէնզիկի բոլոր մեղքերը անշուշտ անկարող պիտի գային իր կնիքը: Արշակունիի երեսն անունը ընկզմելու մոռացումին ծոցը, եթէ երբեք ինք՝ Տիկինը, չըլլար արհաւիրածած զգրականութիւնը, անանափակելով իր շատ իրաւ զգայնութիւնը լրագրական սպասի մը: Ու թող շատ ապի փաղանգը մեր կին գրողներուն որոնք ինք հարկւրէն վերջ աշխարհ աղմուկով սիրեցին, սիրերեցին մեր գրականութիւնը, ասոր բառական իմացըբեր աշխարհ տրտուած յորդուած հանկուտով, վաճառ Մանուէլեան, Տիգրան Սիփիարեան, Գալուստ Անգրեան, Գրիգոր Շահինեան, Շաքարեան, Ալեքսանդր Շաքարեան, Գ. Պէտրոսիկեան, Գր. Եսայիան, Ե. Միսաքեան, Արարոն զարծեալ չունին իրենց մենագրութիւնները, հակառակ վաւերական իրենց տաղանդներուն, տրուած ըլլալով իրենց գործին անհրաւարութիւնը, ՀԱՄԱՊԱՏԻՆԻ մէջ իրենցմէ գալիք նպատակն ինկարութիւնը, իմ ուժերուս ընդհանուրէն է զիստուր ազգակը սա զանցումներուն:

Այնպէս ինչպէս կը ներկայանայ Արեւմտայ գրականութեան սա ՀԱՄԱՊԱՏԻՆԻ, անիկա ծրուելու է պարտքի զգացման, երախտքի հատուցման զօրաւոր պէտքի մը: Վերկ խոսեցալ շարժառիթէն որ իմ տկար ուսերուն կը բարդէր այս պարտաւորաց վատագիւր: Երբեք մտքէ չեմ անցնում զբմութիւն, մոգպետութիւն, քահանայապետութիւն, օրէնքներ ու տախտակներ բերողի ունայնամիտ մարդաբանութիւն: Ոչ ալ իմ գնահատումներուն, կշիռներուն ու պաշտպանութիւն: Գնահատանական կորովի քիպիկի: Ես է է որ վտանգ եմ զատելու արարքին հիմնական խօթութեան՝ բոլորէն աւելի, Գրական նորոթը, Նաչակը, որ է է գրականութեան միշտ անացումը կազմեցին: Անոնք որ Նար-Պէլը աստուածաբանին, 1860ին, անկեղծ էին նախ իրենք իրենց հաշտին, երկիրըբար լըլանին հաշտին: Դասուել իր ուժը կը քաղէ զգրախոսարար այդ միջակ տարրէն: Քննադատութիւնը շատ շատ նպաստ մը կընայ բերել մշակոթիւն մը պատմութեան: Շատունց է որ ես ասոր ուրուած եմ որեւէ գրական գեր, գրական ուղղութիւնները, պատմաբանները, կիրքերը եւ յիմարութիւնները անձնաբար: Ոչ մէկ գրող կ'ազգուի իրեն ուղղուած ու բոլորովին արդար թեւադրանքներէն: Ու բարեխախտարար այսպէս է կարգը: Այլապէս աշխարհ պիտի ըլլար ողորդած իրարու նման, իրար արժող բիւրաւոր փառքերով:

Մի հարցնէք ուրեմն իմ հերոսութեան գիրք: Այս գիրքին հեղինակը քաղաք զարէ աւելի կայ որ Էնէֆսի է ենթարկուած: Ատ՝ իր յիմարութիւնը անշուշտ: Բայց կը խոստովանի որ բան մըն ալ չէ տուած: Իր մտէն անցեր են գրուատիքը (շատ ժխտ) ու պարտաւոր (յորդաւոր), բայց չեն

խորտակած իր պարիսպը, ուրիշ անիկա ցաւեր է միայն մարդոց անպապ ու անծայրածիր անպարծութեան ու փոքրագութեան: Այսպիսի:

Կը յայտարարեմ որ իմ վրայ գրուած որեւէ ուղղակի էջ՝ (անուղղակիները միշտ տեսե՛ր եմ) գրուատող կամ կործանող, չեմ կարդացած: Ասիկա արհաւիրանքէն ասորին առաքինութիւն մըն է: քանի որ երկու պարագային ալ բարիք մըն է տուողին ինչպէս ընդունողին: Սիրած եմ հետեւի կեանքին հանդէսին երբ անիկա թուղթերու պողոտաներով կը յատաշնայ: Հրապարակի ասպատկերուն, մուկտիկներուն, փառք ու պարտաւոր շահադատողներուն ախորժակները երբեք չեն խօսած ինծի:

Օչական կը իկատուի մութ գրող մը, բարդ ոճարան մը, բնաւ գրել չգիտցող մը, ամէնէն շատ՝ զժուար կարգացող մը: Չեմ պաշտպաներ իմ ոճը, զոր չեմ փոխած անշուշտ ներկայ գործին մէջ: Շնորհի միայն կը փոխեն մարդիկ, առանց տառապանքի: Հոգ տարած եմ ուկայն որ ՀԱՄԱՊԱՏԻՆԻ կարգացուի, եթէ ոչ վէպի մը պէն: գէթ առանց քիթի ու պղնձի, պոկուքի, ինչպէս կ'ըսեն: Ուրիշ խօսքով՝ ստիպուած եմ եղեր նիւթին չորութիւնը, օգայնութիւնը, վերացականութիւնը ամաքիւր համար կենալ հիմնական իրողութեանց պարունակին, ինչ որ հատուցող կուգայ տեսութիւններ շատապետներուն: Կեանքը: Ամէն տեղ, ամէն առիթով, նոյն իսկ մեծաներուն աշխարհին մէջ՝ որ կը կոչուի զգրականութեան պատմութիւն: Ամէն մէկ հեղինակ ինծի համար հատոր մըն է: քանի որ իր գործը համառոտութիւնն է արդէն հազարաւոր զգայնութիւններուն, բոլորն ալ բանուած՝ բանուած ծոցը, բայց ընդունակ կեանքին՝ Գաւառուն: Ամէն մէկ հեղինակ նոյն ատեն հերոս մըն է ընդարձակ վէպի մը որուն անունն է զարծեալ Արեւմտայ Գրականութիւն: Դուք թերեւ շատ ալ յստակ չտեսնէք տարբերութիւնը որով կը զատուի մեր գրականութիւնը ուրիշներէ, նոյն իսկ Արեւմտայ Գրականութիւնէն: Այս վերջինին մէջ գրագէտը գործէ վտանգ էր թէ կեանքի մը բանուորն էր, կեանքի մը որուն բոլոր լարերը կը ֆային իր հասողութեան: Արեւմտայ Գրականութեան անգրանիկ գործաւորները միայն, մանաւանդ անգլիէն զերծ հեղինակը՝ աշխատեցան: Իրապաշտները, Արեւմտագետները այսօրեք այդ գրականութեան ամէնէն արժանաւոր անունները մէկ կողմէն մանուս գէմ ճակատեցան: միւս կողմէն կեանքէն հալածուեցան: Ու զուգի գիտէք անոնց մեծ մասին վախճանը: Կա՞ն աւելի սրտառու վէպ քան այն զոր մեր երկուսերունցները ապրեցան: յորիցին իրենց արեւունքներովը, ոտոքեցին իրենց արիւնովը:

Ո՞վ պիտի գրէր վէպը Օչականի մը:

Գ. ՕՇԱԿԱՆ

Դեկտեմբեր 1944